

ПЕРСОНАЛЬНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМЦІВ СФЕРИ ТОРГІВЛІ

Абдуллаєва І.Б.

У статті представлено результати емпіричного аналізу даних, отриманих при дослідженні чинників розвитку самоефективності підприємців. Зокрема, проаналізовано зв'язок загальної та підприємницької самоефективності з такими персональними чинниками, як онтогенетична рефлексія, вольовий самоконтроль та стилі мислення.

Ключові слова: самоефективність, підприємницька самоефективність, персональні чинники.

В статье представлены результаты эмпирического анализа данных, полученных при исследовании факторов развития самооффективности предпринимателей. Конкретно проанализирована связь общей и предпринимательской самооффективности с такими персональными факторами, как онтогенетическая рефлексия, волевой самоконтроль, стили мышления.

Ключевые слова: самооффективность, предпринимательская самооффективность, персональные факторы.

The article presents the results of the empirical investigation of personal factors of development of the entrepreneurs' self-efficacy. It's analyzes on the correlation between general and entrepreneurial self-efficacy and such personal factors as ontogenetic introspection, volitional self-control and thinking style.

Key words: self-efficacy, entrepreneurial self-efficacy, personal factors.

Постановка проблеми. В сучасній психології проблема феномену самоефективності особистості є актуальною і необхідною для повнішого розуміння особливостей успішної активності особистості. Зважаючи на таку специфічність самоефективності, як необхідність її розгляду в межах конкретної діяльності, доречним, на наш погляд, є внесення феномену самоефективності в площину психології підприємництва і, зокрема, вивчення підприємницької самоефективності. Звідси постає необхідність виокремлення і дослідження чинників, що впливають на її розвиток. Одним з компонентів моделі чинників самоефективності підприємця є, на нашу думку, група персональних чинників, що пояснює вплив особливостей особистості підприємця на розвиток самоефективності.

Персональні чинники успішності підприємницької діяльності розглядалися російськими [2; 8] та українськими [1; 7] дослідниками.

Роль персональних факторів у розвитку підприємницької самоефективності була розкрита в працях зарубіжних психологів [14]. В той же час, досліджень, присвячених підприємницькій самоефективності та чинникам її розвитку, у вітчизняній психології досі бракує.

Отже, виходячи з недостатньої розробленості проблеми та її актуальності, нами була визначена наступна мета емпіричного дослідження: здійснити аналіз персональних чинників розвитку самоефективності підприємців сфери торгівлі.

Методика та організація дослідження. Для досягнення поставленої мети у дослідженні було використано тест на загальну самоефективність (М. Шерер, Д. Мадукс, адаптація А.В. Бояринцевої) [5], методику "Шкала підприємницької самоефективності" (А. Деноубл, адаптація О.В. Креденцер, І.Б. Абдуллаєвої) [13], методику самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії (Фетискін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.) [10], методику діагностики вольового самоконтролю (опитувальник ВСК) (Зверков А. Г., Ейдман Є. В.) [3], тест "Індивідуальні стилі мислення" (Алексєєва А., Громова Л.) [9].

У дослідженні взяли участь біля 100 підприємців сфери торгівлі м. Черкаси. Опитування проводилось протягом 2011-2012 рр. 82% опитаних склали особи жіночої статі, 18% – чоловічої. 60% респондентів мають чоловіка або дружину, 27% – неодружені, 13% – зазначили інший статус.

Математична обробка даних здійснювались за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 16).

Результати емпіричного дослідження. На даному етапі дослідження з метою вивчення персональних чинників розвитку самоефективності підприємців сфери торгівлі, нами було проаналізовано взаємозв'язок між загальною та підприємницькою самоефективністю підприємців та такими персональними чинниками як

- онтогенетична рефлексія;
- вольовий самоконтроль;
- стилі мислення.

Розглянемо детальніше результати кореляційного аналізу по кожному з вищезазначених чинників.

1. Взаємозв'язок між самоефективністю підприємців та онтогенетичною рефлексією

Аналіз отриманих даних показав наявність взаємозв'язку між загальною, діяльнісною та соціальною самоефективністю та онтогенетичною рефлексією (на рівні $p < 0,01$). Як видно з табл. 1, зв'язок є оберненим, оскільки чим вищим є отриманий бал онтогенетичної саморефлексії, тим нижчим є її рівень розвитку.

Таблиця 1

Взаємозв'язок між загальною самоефективністю підприємців та онтогенетичною рефлексією

	Діяльнісна самоефективність	Соціальна самоефективність	Загальна самоефективність
Онтогенетична рефлексія	-,355**	-,353**	-,385**

** $p < 0,01$

Отримані результати підтверджують нашу гіпотезу – чим вищий рівень розвитку саморефлексії особистості, тим вищий рівень розвитку її самоефективності. А, отже, саморефлексія виступає чинником розвитку самоефективності особистості.

На наш погляд, можна говорити про те, що такі навички, як уміння аналізувати свій минулий досвід, свої помилки та здатність робити з цього висновки та отримувати корисну інформацію, що забезпечить просування вперед та розвиток, є необхідною рушійною силою для розвитку самоефективності особистості.

Далі нами було встановлено значущий взаємозв'язок (на рівні $p < 0,01$) між підприємницькою самоефективністю та її субшкалами та онтогенетичною рефлексією. Як видно з табл. 2, всі показники підприємницької самоефективності мають обернений кореляційний зв'язок з показниками онтогенетичної рефлексії, оскільки, як було сказано вище, зі зростанням балу саморефлексії, знижується її ступінь розвитку.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між підприємницькою самоефективністю підприємців та онтогенетичною рефлексією

	Розробка нових продуктів та ринкових можливостей	Створення інноваційного середовища	Створення інвесторських відносин	Визначення ключової мети	Подолання неочікуваних труднощів	Створення важливих людських ресурсів	Загальна підприємницька самоефективність
Онтогенетична рефлексія	-,369**	-,318**	-,292**	-,269**	-,322**	-,286**	-,381**

** $p < 0,01$

Отже, такі результати підтверджують нашу гіпотезу про саморефлексію як чинник розвитку підприємницької самоефективності. Тобто позитивний аналіз минулого досвіду і планування на основі цьо-

го аналізу подальшої діяльності допомагають розвивати уміння з пошуку та реалізації нових продуктів, сприяють створенню інноваційного середовища для торгівлі, встановленню партнерських відносин з іншими, подоланню труднощів – збільшують впевненість особистості у здатності успішно виконати завдання, що висуваються умовами підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що одним із джерел самоефективності виступає власний досвід індивіда – його успіхи і невдачі. А саморефлексія, на нашу думку, постає важливим інструментом, що бере участь в обробці цього досвіду і безпосередньо впливає на формування самоефективності особистості. Що ж стосується розгляду даної проблеми в контексті підприємницької діяльності, то її специфіка передбачає постійний аналіз своїх минулих дій і результатів задля планування наступних кроків. Адже, наприклад, для успішної реалізації нового товару підприємцем йому необхідно відрефлексувати свої попередні результати, усвідомити зроблені помилки, побачити свої сильні сторони і на основі цього побудувати нову ефективну стратегію.

Розглядаючи праці психологів, присвячених вивченню рефлексії, можна побачити, що вона, наприклад, виступає детермінантою успішної самореалізації жінок, дозволяючи виконувати професійну та сімейну діяльність на високому рівні [12]. В деяких концепціях українських та російських дослідників, рефлексія є неодмінним компонентом, що входить до складу професійної компетентності особистості. Тобто рефлексійність є умінням, необхідним для регуляції психічних процесів та для ретроспективного, ситуаційного і перспективного аналізу діяльності індивіда [4]. А, отже, подібні праці підтверджують правильність включення нами саморефлексії до групи чинників розвитку самоефективності особистості та отримані нами експериментальні результати.

2. Взаємозв'язок між самоефективністю підприємців та вольовим самоконтролем

Наступним етапом дослідження персональних чинників стало виявлення взаємозв'язку між вольовим самоконтролем та самоефективністю підприємців.

Як видно з табл. 3, існує взаємозв'язок (на рівні $p < 0,01$) між показниками вольового самоконтролю і наполегливості та показниками загальної, діяльнісної та соціальної самоефективності підприємців. Що стосується субшкали самовладання, то статистично значущого зв'язку із самоефективністю тут не виявлено, лише наявна тенденція (на рівні $p < 0,05$) із соціальною самоефективністю.

Таблиця 3

**Взаємозв'язок між загальною самоефективністю підприємців
та вольовим самоконтролем**

	Діяльнісна самоефективність	Соціальна самоефективність	Загальна самоефективність
Вольовий самоконтроль	,503**	,393**	,502**
Наполегливість	,571**	,429**	,563**
Самовладання	,161	,197	,187

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Отримані дані підтверджують нашу гіпотезу – зі зростанням рівня вольового самоконтролю зростає рівень розвитку самоефективності. Цей взаємозв'язок можна пояснити тим, що високі показники вольового самоконтролю свідчать про врівноваженість, емоційну зрілість та активність, а такі якості особистості є передумовами формування переконаності у професійній компетентності і результативності особистості. Щодо субшкали наполегливості, то вона демонструє направленість індивіда на досягнення поставленої мети і завершення розпочатої справи. Тобто підприємці з високим рівнем наполегливості демонструють силу намірів та послідовність у своїй поведінці, і це виступає необхідними умовами для розвитку як загальної, так і діяльнісної і соціальної самоефективності.

Несподіваними є результати, пов'язані зі субшкалою самовладання, яка демонструє рівень емоційної стабільності і самовладання особистості. З одного боку, таку ситуацію можна пояснити недостатнім розвитком самоконтролю опитаних підприємців; з іншого боку, надмірний розвиток цієї характеристики знижує рівень спонтанності та внутрішньої свободи, що не досить позитивно позначається на поведінці особистості і призводить до надмірної напруженості. Це свідчить про наявність певної проблеми, яку доцільно використати при розробці психологічного тренінгу розвитку самоефективності підприємців.

Далі нами було виявлено взаємозв'язок між вольовим самоконтролем та підприємницькою самоефективністю і її субшкалами. Як видно з табл. 4, існує кореляційний зв'язок на рівні $p < 0,01$ між вольовим самоконтролем і наполегливістю та загальною підприємницькою самоефективністю і її субшкалами. Щодо шкали самовладання, то значущий взаємозв'язок тут присутній лише з загальною підприємницькою самоефективністю та такими субшкалами, як розробка нових продуктів та ринкових можливостей та подолання неочікуваних труднощів.

Отримані дані вписуються в рамки висунутої гіпотези про вольовий самоконтроль як чинник підприємницької самоефективності. Як вже було зазначено вище, розвинений вольовий самоконтроль вказує

на самостійність, впевненість, стійкість і емоційну врівноваженість особистості.

Таблиця 4

Взаємозв'язок між підприємницькою самоефективністю підприємців та вольовим самоконтролем

	Розробка нових продуктів та ринкових можливостей	Створення інноваційного середовища	Створення інвесторських відносин	Визначення ключової мети	Подолання неочікуваних труднощів	Створення важливих людських ресурсів	Загальна підприємницька самоефективність
Вольовий самоконтроль	,399**	,351**	,454**	,401**	,577**	,359**	,501**
Наполегливість	,413**	,390**	,486**	,473**	,603**	,470**	,553**
Самовладання	,286**	,188	,213	,151	,298*	,100	,263**

*p<0,05; **p<0,01

Що стосується підприємницької самоефективності, то помірний контроль, планування, реалістичність і зрілість дій позитивним чином впливають на її формування. В той же час, і наполегливість виступає чинником підприємницької самоефективності – мобілізація сил, направленість на досягнення результату, непохитність перед труднощами бізнесу – це якості, що сприяють появі і розвитку впевненості у здатності виконувати підприємницьку діяльність.

Як і з загальною самоефективністю, дещо неоднозначною є взаємодія підприємницької самоефективності з показниками за шкалою самовладання. Такий частковий взаємозв'язок між субшкалами, на нашу думку, свідчить про наявність проблеми, яка має знайти своє вирішення в розробці технік для тренінгової програми, направлених на розвиток і розуміння самовладання підприємцями.

Звертаючись до досліджень психологів у сфері економічної психології, можна побачити, що успішні підприємці демонструють емоційну гнучкість, поміркованість та уміння мобілізувати необхідні емоційні ресурси в умовах стресових ситуацій. В той же час, вони відзначають можливість виникнення в них агресивних реакцій, що є невід'ємною частиною життя [11].

3. Взаємозв'язок між загальною самоефективністю підприємців та стилями мислення

Наступним етапом вивчення персональних чинників стало дослідження стилів мислення та їх впливу на розвиток самоефективності підприємців. Було виявлено взаємозв'язок між загальною, діяльнісною та соціальною самоефективністю та такими стилями мислення, як синтетичний, ідеалістичний, прагматичний та реалістичний.

Аналізуючи отримані результати (табл. 5), можна побачити особливості прояву самоефективності особистості відносно домінуючого стилю мислення. Так, для індивідів з високим рівнем самоефективності притаманні прагматичний та реалістичний типи мислення. Обернений зв'язок з синтетичним та ідеалістичними типами мислення свідчить про те, що зі зменшенням рівня самоефективності, ці стилі мислення стають домінуючими. З аналітичним стилем мислення кореляційного зв'язку встановлено не було.

Таблиця 5

Взаємозв'язок між загальною самоефективністю підприємців та стилем мислення

	Діяльнісна самоефективність	Соціальна самоефективність	Загальна самоефективність
Синтетичний тип мислення	-,553**	-,361**	-,521**
Ідеалістичний тип мислення	-,416**	-,266**	-,388**
Прагматичний тип мислення	,530**	,377**	,515**
Аналітичний тип мислення	-,042	-,040	-,048
Реалістичний тип мислення	,486**	,280**	,440**

** $p < 0,001$

Представлені результати демонструють вплив способу мислення на самоефективність особистості. Такі характеристики пізнавальної діяльності як схильність до теоретизування, пошук та створення нових концепцій лише заради них самих, а також тяжіння до емоційності та ідеалістичності мислення не сприяють підвищенню рівня самоефективності особистості. В той час як мислення більш практичне та основане на власному досвіді, конкретне, прикладне та результативне позитивно впливають на формування і розвиток самоефективності індивіда. Адже і джерелами самоефективності є як власний досвід, так і схильність до рефлексії зі знаком "+" власної діяльності та її результатів.

Далі, нами був проведений кореляційний аналіз стилів мислення та підприємницької самоефективності, який має наступні результати (табл. 6). Так, синтетичний стиль мислення має обернений взаємозв'язок із самоефективністю. Відповідно до інтерпретації за методикою, синтетичний тип мислення хоча і має прояв у створенні чогось нового та інноваційного, в той самий час саме теоретичний характер і, на нашу

думку, мало придатний до максимально практичної підприємницької діяльності. Отже, чим більш домінуючою є синтетичність мислення, тим нижчою є підприємницька самоефективність особистості. Ідеалістичний стиль мислення характеризується глобальністю та інуїтивністю висновків без детального аналізу ситуації, схильністю до пошуку компромісу і утопічності. В світлі підприємницької діяльності – конкретної та цілеспрямованої, ідеалістичний тип мислення видається не досить відповідним для розвитку самоефективності підприємців, тому і зв'язок між цими показниками є оберненим.

Таблиця 6

Взаємозв'язок між підприємницькою самоефективністю підприємців та стилем мислення

	Розробка нових продуктів та ринкових можливостей	Створення інноваційного середовища	Створення інвесторських відносин	Визначення ключової мети	Подолання неочікуваних труднощів	Створення важливих людських ресурсів	Загальна підприємницька самоефективність
Синтетичний тип мислення	-,461**	-,430**	-,515**	-,607**	-,370**	-,569**	-,654**
Ідеалістичний тип мислення	-,388**	-,309**	-,370**	-,418**	-,360**	-,405**	-,494**
Прагматичний тип мислення	,532**	,439**	,479**	,563**	,392**	,497**	,653**
Аналітичний тип мислення	-,134	-,050	,008	,029	-,051	,035	-,032
Реалістичний тип мислення	,391**	,340**	,420**	,465**	,379**	,491**	,530**

**p<0,001

Що стосується прагматичного стилю мислення, то встановлено значущий взаємозв'язок з підприємницькою самоефективністю та її субшкалами. Такий тип мислення характеризується опорою на власний досвід та направленістю на отримання практичного результату. Прагматики добре орієнтуються у попиті та пропозиціях, добре відчують ситуацію, адаптуються до нових умов, а отже, на нашу думку, володіють необхідними для підприємця мисленнєвими якостями, що позитивно впливають на розвиток підприємницької самоефективності. Аналогічний зв'язок наявний з реалістичним типом мислення, яке відрізняється орієнтацією на досягнення конкретного результату, опорою на власний досвід і чіткі факти. Тому логічним, на наш погляд, є

взаємозалежність між реалістичністю мислення та переконаністю підприємця у власній ефективності.

Не було знайдено зв'язку між аналітичним стилем мислення та підприємницькою самоефективністю. Такий тип мислення орієнтований на дуже детальне та теоретичне осмислення проблеми, є методичним і систематичним. Можливо, такий тип мислення не притаманний дрібним підприємцям, що фактично не мають часу на тривале обдумування ситуації чи часто володіють недостатньою кількістю інформації, тому недостатня мобільність та швидкість аналітичного стилю мислення нівелюють його вплив на розвиток підприємницької самоефективності.

Отже, отримані нами результати демонструють особливості розвитку підприємницької самоефективності залежно від домінуючого стилю мислення. Так, найбільш позитивно на підприємницькій самоефективності позначаються прагматичний та реалістичний типи мислення. Тобто практичність, спрямованість на конкретний результат, рефлексійність та гнучкість мислення допомагають підприємцю підвищувати власну впевненість в успішному виконанні підприємницьких завдань та досягненню ефективного результату.

Щодо порівняння наших результатів з іншими дослідженнями, то Омаров Е. З. в дослідженні особистісної зрілості успішних та неуспішних підприємців дійшов висновку, що надмірна аналітичність мислення призводить до зниження результативності підприємницької діяльності [6].

Таким чином, розглянувши персональні чинники розвитку самоефективності підприємців сфери торгівлі, можна побачити як наявність сильного взаємозв'язку між їх компонентами та самоефективністю підприємців, так і недостатній розвиток деяких чинників, що вказано вище. Ця проблема може бути вирішена шляхом створення і впровадження корекційного тренінгу.

Висновки. Дослідження виявило взаємозв'язок між загальною та підприємницькою самоефективністю підприємців та персональними чинниками розвитку самоефективності.

Встановлено зв'язок (на рівні $p < 0,01$) між загальною та підприємницькою самоефективністю підприємців та онтогенетичною саморефлексією. Виявлено наявність взаємозв'язку (на рівнях $p < 0,01$ та $p < 0,05$) між загальною і підприємницькою самоефективністю та вольовим самоконтролем. Виявлено взаємозв'язок (на рівні $p < 0,001$) між загальною і підприємницькою самоефективністю та стилем мислення. Виявлено недостатній розвиток деяких з чинників у цієї вибірки підприємців, що вимагає подальшого вирішення порушеної проблеми за допомогою розробки і застосування методів психологічного тренінгу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данчева О.В. Практична психологія в економіці та бізнесі : навчальний посібник / О. В. Данчева, Ю.М. Швалб. – К. : Лібра, 1998. – 269 с.
2. Завьялова Е.К. Психология предпринимательства : учеб. пособ. / Е.К. Завьялова, С.Т. Посохова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 296 с.
3. Зверков А.Г. Диагностика волевого самоконтроля (опросник ВСК) / А.Г. Зверков, Е.В. Эйдман // Практикум по психодиагностике. Психодиагностика мотивации и саморегуляции / [ред. колл. А.И. Зеличенко, И.М. Карлинская, С.Р. Пантिलеев и др.]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – С. 116-124.
4. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45-57.
5. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та ; Воронеж : МОДЕК, 2003. – 400 с.
6. Омаров Э.З. Особенности личностной зрелости успешных и неуспешных предпринимателей : автореф. дисс... на стиск. учен. степ. канд. психол. наук : спец. 19.00.05 "Социальная психология" / Э.З. Омаров. – Тюмень, 2011. – 25 с.
7. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. / Ю.Ф. Пачковський. – К. : Каравела, 2006. – 408 с.
8. Позняков В.П. Психология успешного предпринимательства: опыт исследования и практической работы / В.П. Позняков, Е.Б. Филинкова // Прикладная психология. – 1998. – №5. – С. 32-43.
9. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога : учеб. пособ. / Е.И. Рогов. – М. : Гума-нит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 480 с.
10. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 496 с.
11. Чернявська Т.П. Я-концепція успішності особистості у бізнес-діяльності / Т.П. Чернявська // Проблеми загальної та педагогічної психології. – Т. 12 : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К., 2010. – Ч. 6. – С. 421-429.
12. Шевченко Н.Г. Личностная рефлексия как фактор успешной самореализации женщин зрелого возраста : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. психол. наук : спец. 19.00.01 "Общ. психология, психология личности, история психологи" / Н.Г. Шевченко. – Сочи , 2007. – 24 с.

13. Alex, F. De Noble. Entrepreneurial self-efficacy: the development of a measure and its relationship to entrepreneurial action / De Noble, A.F., Jung, D. and Ehrlich, S.B. // Frontiers of entrepreneurship research, 1999.

14. Elizabeth, Chell. The entrepreneurial personality: a social construction / Elizabeth Chell. – Routledge, 2008. – 320 p.

УДК 154.4:351.745.5+158

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ОВС В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ПСИХОЛОГІЇ

Александров Д.О.

Стаття присвячена актуальній проблемі аналізу особистості правоохоронця в контексті психологічного змісту правоохоронної діяльності, який відображає засади діяльнісного підходу психології. Метою теоретичного аналізу є з'ясування специфіки співвіднесення діяльнісного та особистісного підходів до вивчення особистості працівника ОВС на засадах психологічного детермінізму.

Ключові слова: детермінізм, особистість, діяльність, працівник органів внутрішніх справ.

Статья посвящена актуальной проблеме анализа личности сотрудника органов внутренних дел в контексте психологического содержания правоохранительной деятельности, который отражает принципы деятельностного подхода психологии. Целью теоретического анализа является выяснение специфики соотношения деятельностного и личностного подходов к изучению личности сотрудника ОВД на основе психологического детерминизма.

Ключевые слова: детерминизм, личность, деятельность, сотрудник органов внутренних дел.

The article is devoted to the analysis of the actual problem in the context of the personality of employee of the Interior psychological content of Law Enforcement that reflects the principles of the activity approach psychology. The purpose of the theoretical analysis is to identify the specific correlation of activity and personal approaches of personality of employee of the Interior on the basis of psychological determinism.

Key words: determinism, personality, activity, employee of organs of internal affairs.

Постановка проблеми. Організація ефективного психологічного супроводження правоохоронної діяльності в сучасних умовах потребує ретельних наукових досліджень самої особистості працівника органів внутрішніх справ на засадах ракурсі особистісного та діяльнісного підходів